

УДК 373.5.091.33:78

DOI: 10.15587/2519-4984.2017.118790

ЗМІСТОВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ВИВЧЕННЯ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ НА ІНТЕГРОВАНИХ УРОКАХ МУЗИКИ

С. В. Терещенко

У дослідженні визначено педагогічний зміст креативності підлітків, подано експертні параметри та критерії креативної компетентності, їх вияви та рівні сформованості. Здійснено аналіз дослідно-експериментальної роботи з вивчення ефективності запровадження в освітній процес організаційно-методичної моделі розвитку креативності підлітків на інтегрованих уроках музики. Проаналізовано хід та результативність констатувального та підсумкового етапів експерименту

Ключові слова: креативність, креативна компетентність, експертні параметри, вияви, інтегровані уроки музики

1. Вступ

Розвиток особистості учнів засобами мистецтва має визначальний характер. Умови й чинники впровадження мистецьких принципів у теорію і практику української освіти відбито у провідних нормативних державних документах (Закон України “Про освіту” (від 05.09.2017), Закон України “Про загальну середню освіту” (ред. від 28.09.2017), Концепція “Нова українська школа” (2017р.) [1] та ін.) та оновлених програмах освітньої галузі “Мистецтво” [2], які визначають пріоритети розвитку освітньої системи в Україні. В умовах освітнього процесу сучасної школи, покликаної забезпечити високий рівень активності школярів у творчому переосмисленні мистецьких знань та практичному їх використанні, актуальність проблеми розвитку креативності підлітків на інтегрованих уроках музики значно посилюється.

2 Літературний огляд

Науковий пошук в напрямку дослідження проблематики креативності засновується на вивченні теорій розвитку креативності [3, 4], що дозволили виявити параметри та показники креативності, концепціях творчого розвитку особистості в освітньому процесі [5], музично-педагогічних концепціях формування творчої особистості у дослідженнях сучасних фундаторів наукової музично-педагогічної думки [6, 7].

Проаналізовані наукові дослідження створюють міцне підґрунтя у філософсько-методологічному, соціально-психологічному та педагогічному аспектах. Проте наукові пошуки в ракурсі означеного питання не задовольняють існуючий на сьогодні попит створення педагогічного забезпечення розвитку креативності учнів-підлітків на інтегрованих уроках музики у сучасній шкільній практиці.

3. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження – визначити педагогічний зміст креативності підлітків, розробити та експериментально перевірити результативність створеної організаційно-методичної моделі розвитку креативності підлітків на інтегрованих уроках музики у закладах загальної середньої освіти.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

1. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з проблеми розвитку креативності учнів виокремити педагогічну сутність креативності підлітків у вимірах актуальних наукових підходів.

2. Визначити критерії та вияви креативної компетентності як педагогічної конотації феномену креативності, розробити рівні її сформованості у підлітків на інтегрованих уроках музики.

3. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити організаційно-методичну модель розвитку креативності підлітків на інтегрованих уроках музики.

4. Упорядкувати та адаптувати необхідний діагностичний комплекс для вивчення динаміки розвитку креативності підлітків на інтегрованих уроках музики.

4. Визначення феномену креативності та його експертних параметрів

Визначення феномену креативності та його експертних параметрів в структурі особистості учнів підліткового віку був здійснений шляхом аналізу психолого-педагогічної літератури з проблеми розвитку креативності, що дозволило виявити педагогічну сутність креативності підлітків у вимірах методологічних (холістсько-емерджентного [8], інтегрованого, праксіологічного, особистісно-діяльнісного та компетентнісного) підходів дослідження. На засадах яких креативність підлітків визначено як складно організовану властивість особистості, що в педагогічному дискурсі представлена асоціативно-образним мисленням, творчою уявою, художньою спостережливістю та арт-самовираженням, холістсько-емерджентна взаємодія яких зумовлює появу креативної компетентності.

Креативну компетентність тлумачимо як новоутворення психологічних процесів особистості, що в результаті цілеспрямованого педагогічного впливу на їх формування засобами мистецтва набуває якості креативності та зумовлює її самовираження у творчості. Структурні складові креативної компетентності мають інтеграційну сутність взаємопроникнення та є визначальними у формуванні особистості уч-

ня-підлітка засобами мистецької діяльності на інтегрованих уроках музики.

Педагогічна ефективність інтеграції мистецтв на уроці музики уможливується створенням організаційно-методичної моделі розвитку креативності підлітків на інтегрованих уроках музики, яка є педа-

гогічним засобом вирішення проблеми креативного розвитку особистості учнів-підлітків на інтегрованих уроках музики в практиці загальної шкільної освіти. Візуалізація змісту організаційно-методичної моделі розвитку креативності підлітків на інтегрованих уроках музики представлена на рис. 1.

Рис.1. Організаційно-методична модель розвитку креативності підлітків на інтегрованих уроках музики

Дослідно-експериментальна робота з впровадження на інтегрованих уроках музики організаційно-методичної моделі розвитку креативності у школярів-підлітків передбачала визначення критеріїв, виявів та рівнів її сформованості, математично-статистичну перевірку результатів апробації теоретичних і методичних засад розвитку креативності підлітків на інтегрованих уроках музики, порівняльного опису способів організації, ходу та результатів констатувального і підсумкового етапів педагогічного експерименту.

У експерименті брало участь 487 учнів-підлітків 5–8 класів закладів загальної освіти України (м. Мелітополь, м. Дніпро, м. Горішні Плавні, м. Чернівці). Контрольна група (КГ) складала 243 учні, експериментальна (ЕГ) – 244.

Критеріями креативної компетентності підлітків стали її чотири компоненти, а саме: *асоціативно-образне мислення* (сукупність способів і процедур оперування образами предметів, окремі властивості яких усвідомлюються через інформаційні асоціації з уже відомими об'єктами мистецтва), *творча уява* (здатність до створення нових образів і уявлень, що втілюються в оригінальних, особистісно-ціннісних продуктах творчої діяльності), *художня*

спостережливість (складова інтелектуально-світоглядного феномену людини, у якому поняття “уважність” до художнього змісту явищ та культурних фактів набуває інтелектуальної здібності) та *арт-самовираження* (здатність особистості до прояву індивідуального світосприйняття (думок, переживань, вражень) засобами мистецтва в індивідуально-творчій діяльності та виявляється у втіленні мистецького задуму у практичних діях на інтегрованому уроці музики), діагностуючи рівні сформованості яких автори спиралися на такі їх вияви як:

1) уміння підлітками генерувати ідеї та проявляти гнучкість у пошуку нестандартних рішень, пропонувати оригінальні шляхи вирішення мистецького завдання, мати особистісно-ціннісну продуктивність творчого процесу, вміння шукати асоціативні зв'язки між мистецькими явищами та подіями, оперувати образним матеріалом, формулювати власні судження у обговоренні творів мистецтва та мистецьких явищ;

2) здібність до створення нових уявлень на основі минулого почуттєвого мистецького досвіду, запам'ятовування музично-образного матеріалу, володіння широким асоціативно-образним лексичним запасом при описі, порівнянні та обговоренні мисте-

цьких явищ та подій, вмінні створювати уявний “шлях до створення шедеву”;

3) зосередження на творчому процесі, інтелектуалізація погляду, здатність до порівняння творів мистецтва, пошуку зв'язків музики із іншими видами мистецтва, уміння одночасно охоплювати увагою різні види мистецької діяльності та переключатися з одного її виду на інший, виявляти ознаки та об'єкти мистецтва, що мають незначні відмінності, знаходити відмінності у подібному;

4) висока мотивація до занять мистецтвом, прояв ініціативності, бажання виражати власну індивідуальність, уміння за допомогою виразних вербальних та невербальних засобів передавати різні емоційні стани, бути творчо-активними, чутливими до незвичайного, точно та доречно використовувати засоби творення художнього образу, вміння індивідуально обирати засоби художньої виразності, мати загальну творчу спрямованість, володіти досвідом мистецько-творчої діяльності, виражати себе у мистецьких діях (співі, музикуванні, імпровізації, малюванні, ліпленні тощо).

У ході дослідно-експериментальної роботи на основі дослідження вікових особливостей учнів підліткового віку були визначені високий, середній та низький рівні розвитку креативності підлітків у процесі інтегрованого музичного навчання.

Високий рівень розвитку креативності підлітків характерний для учнів, які активно включаються в навчально-творчу діяльність та швидко засвоюють новий мистецький матеріал, вміють аналізувати твори музичного, образотворчого, театрального та інших видів мистецтва, сповнені рішучості та впевненості у своїх творчих можливостях, мають декілька способів розв'язання творчого завдання, що вирізняються новизною, неповторністю, особистою цінністю, володіють яскравим асоціативно-образним мисленням, мають розвинену творчу уяву, зосереджені на процесі сприйняття мистецтва, вміють спостерігати за втіленням художнього образу у творі мистецтва, помічати деталі, шукати відмінності, здатні до самовираження, емоційно поринають у процес творчої діяльності, вміють концентрувати творчі сили у індивідуальній та колективній роботі на уроці, сфокусовані на високий результат.

Середній рівень розвитку креативності характерний для школярів-підлітків, які мають розвинені складові креативної компетентності, але не використовують їх повною мірою. Заважають самовираженню таких учнів психологічні бар'єри, невпевненість у власних силах, комплекси та лінощі. Такі учні хоча і відчують у собі творчі сили, але ж не прагнуть активно виявляти їх у мистецько-творчій діяльності. Підлітки цього рівня не достатньо-активні на уроці, здатні до копіювання або повторення за однокласниками шлях виконання творчого завдання, їх уявлення не відмічаються новизною, можуть бути неуважними. Характеризує таких підлітків недостатня мотивація до творчої діяльності, але якщо вони зацікавляться творчим процесом, то працюють із натхненням, доводячи справу до кінця.

Низький рівень розвитку креативності характерний для учнів-підлітків, які дуже рідко проявляють

себе творчо. У таких школярів відсутня мотивація до арт-самовираження та занять мистецтвом. Вони не вміють генерувати ідеї, їх важко активізувати в творчо-пошуковій роботі. Співають і малюють із небажанням, не вміють шукати відмінності і подібності у творах мистецтва, схильні до апатії. Таким підліткам легше працювати за зразком або схемою, виконувати репродуктивно-відтворювальні завдання, але і це вони роблять із небажанням. Такі учні не проявляють зацікавленість у виконанні творчих завдань на самостійний пошук вирішення проблеми, на прояв фантазії, слабо асоціюють мистецькі явища і події, схильні до узгодження своєї діяльності з сусідом по парті, якщо і виконують завдання, то неактивно, на низькому естетичному рівні.

Перед початком констатувального етапу експерименту учні обох груп виявили подив та зацікавленість, коли їм запропонували виконати тестові завдання. Стимулом до діагностування власних творчих проявів слугувало саме слово “креативність”, яке для сучасних підлітків асоціюється із оригінальністю, неповторністю та успіхом. Тому було проведено вступну бесіду, наголошуючи на запитках сучасного суспільства на креативних людей, здатних до проявів творчих здібностей, оригінального рішення проблемних ситуацій, генеруванні великої кількості різноманітних ідей.

Досліджуючи процес креативності автори намагалися налаштувати діагностування таким чином, щоб проведення діагностично-розвивальних методик відбувалося в межах тематики уроку і складало його частину (мотиваційну, змістовну, підсумкову тощо). Для цього були адаптовані психолого-діагностичні методики (“Коректурна проба, чи вмієте ви зосереджуватися” Г.Мюнстенберга; тест на концентрацію уваги Б.Бурдона; методики Е.Торренса “Вербальне творче мислення”, “Зображувальне творче мислення”, [9, 10], “Геометрія у композиції” Є.Торшилової, Т. Морозової [11]; “Метод стильового зіставлення” Т. Барішевої, В.Шекалова [12], методики на виявлення музичних [13] та інших здібностей згідно специфіки інтегрованих уроків музики, які використовувалися у процесі вивчення предмету, паралельно проводячи діагностування.

У дослідженні наводимо приклад адаптації однієї методики на спостережливість, рівень розвитку якої досліджували, використовуючи адаптовану авторами до специфіки інтегрованого уроку музики методику В. Соломіна “Образна пам'ять, або як відрізнити предмет від його зображення?” [14] де у якості одиниці об'єму пам'яті було обрано зображення у вигляді елементарного музичного інструменту, нотних ключів та нотних знаків. Учні мали за 20 секунд запам'ятати максимальну кількість образів в таблиці, після чого протягом однієї хвилини повинні були записати чи намалювати те, що вони встигли запам'ятати.

Так, мета констатувального етапу полягала у визначенні стану та рівнів сформованості креативності школярів-підлітків на початку експерименту. У результаті високий рівень розвитку креативності був виявлений в 11 % підлітків. Учні цього рівня мали усвідомлену потребу у спілкуванні з мистецтвом,

виявляли творчу активність і зацікавленість предметом, швидко і творчо реагували на запропоновані завдання, які мали в своїй основі інтеграцію музики з іншими видами мистецтва та були спрямовані на формування складових креативної компетентності, неординарно підходили до вирішення проблеми та презентації результатів творчого пошуку, виконували творчі завдання на високому естетичному рівні із застосуванням спеціальних знань з предмету, вільно орієнтувались у мистецькій термінології.

У 36,7 % учнів підліткового віку виявлено середній рівень розвитку креативності. Ця група учнів виявляла недостатній рівень теоретичних знань та практичних умінь з предмету. Зацікавленість творчим процесом мала фрагментарний характер, такі учні не були готові долати труднощі, що виявлялося у зниженні мотивації до мистецького навчання, не завжди адекватно реагували на запропоновані їм творчі завдання, вирішували творчо-пошукові завдання на достатньому рівні.

Під час проведення констатувального діагностування 35,1 % підлітків продемонстрували низький рівень розвитку креативності. Ці учні майже зовсім не володіють знаннями з предмета, були пасивні у виконанні завдань, мали низьку мотивацію до занять мистецтвом, не бажали брати участь у колективній творчій діяльності, виражали емоційну невірнова-

женість. Якщо і виконували завдання, то з небажанням, на низькому естетичному рівні.

За результатами тестування на підсумковому етапі педагогічного експерименту автори помітили, що творчий процес захопив учнів-підлітків, їх відповіді на завдання були цікавими і творчими, творчі рішення, вибір засобів художньої виразності сміливішим і відвертішим. Учні, які не продемонстрували високий рівень зі знань предметів, проявили активність і оригінальність у виконанні творчих тестових завдань.

5. Результати дослідження та їх обговорення

На підсумковому етапі педагогічного експерименту вчителями-експериментаторами були проведені контрольні зрізи в ЕГ та КГ, з метою фіксації результатів впровадження методики розвитку креативності підлітків на інтегрованих уроках музики.

Шляхом застосування методів математичного і статистичного опрацювання (статистичний λ -критерій Колмогорова-Смирнова) даних, на етапі узагальнення результатів формувального експерименту зафіксовано значно вищий рівень розвитку креативності учасників ЕГ порівняно з школярами КГ. Результати експериментального етапу дослідження занесено у підсумкову діаграму (рис. 2).

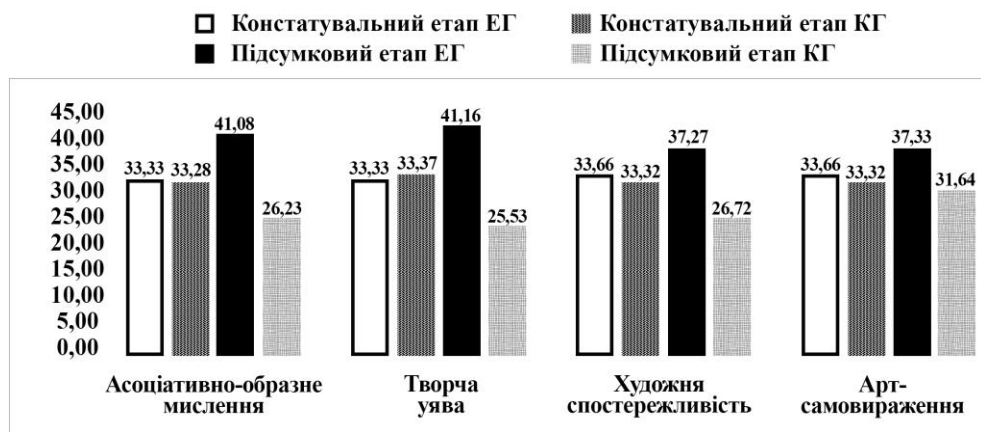

Рис.2. Динаміка змін рівнів сформованості критеріїв креативної компетентності підлітків ЕГ та КГ

Згідно з отриманими розрахунками λ -критерію для асоціативно-образного мислення, творчої уяви, художньої спостережливості та арт-самовираження школярів КГ і ЕГ встановлено, що емпіричні значення λ -критеріїв більші, ніж критичні. Це свідчить про те, що КГ і ЕГ не є однорідними і розбіжності між емпіричними розподілами в цих групах є достовірними. Результати експериментального етапу дослідження занесені у підсумкову діаграму (рис.3) в якій відображено стан розвитку креативності підлітків до і після формувального експерименту.

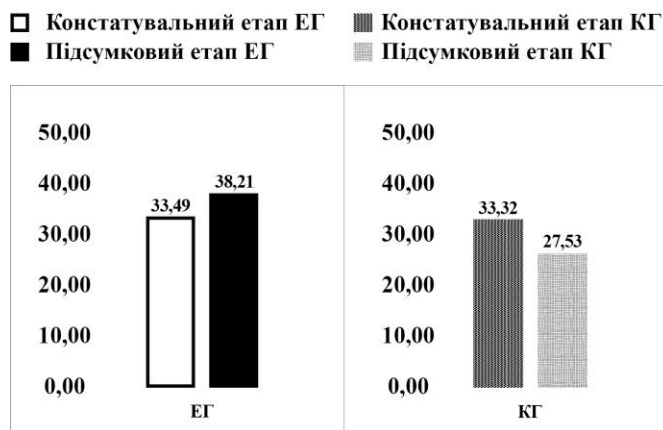

Рис. 3. Динаміка рівнів розвитку креативності підлітків ЕГ та КГ на констатувальному і підсумковому етапах педагогічного експерименту

Порівняльний гістограма свідчить про підвищення рівнів сформованості структурних компонентів креативної компетентності у підлітків експериментальної групи після формувального експерименту, тоді як у підлітків контрольної групи зрушень у напрямку збільшення не спостерігається.

6. Висновки

У дослідженні представлено теоретичне узагальнення та нове рішення проблеми розвитку креативності підлітків на інтегрованих уроках музики. За результатами проведеної дослідницько-експериментальної роботи та отриманих даних пропонуємо узагальнюючі висновки:

1. На засадах холистсько-емерджентного, інтегрованого, практикологічного, особистісно-діяльнісного та компетентнісного підходів педагогічну сутність креативності підлітків визначено як складно організовану властивість особистості, що в педагогічному дискурсі представлена асоціативно-образним мисленням, творчою уявою, художньою спостережливістю та арт-самовираженням, холистсько-емерджентна взаємодія яких зумовлює появу креативної компетентності. Креативну компетентність тлумачимо як новоутворення психологічних процесів особистості, що в результаті цілеспрямованого педагогічного впливу на їх формування засобами мистецтва набуває якості креативності та зумовлює її самовираження у творчості.

2. Концептуальною основою побудови організаційно-методичної моделі розвитку креативності школярів-підлітків є спрямованість загальної музичної освіти на формування структурних компонентів креативної компетентності, які виступають у якості критеріїв, а саме: асоціативно-образне мислення (сукупність способів і процедур оперування образами предметів, окремі властивості яких усвідомлюються через інформаційні асоціації з уже відомими об'єктами мистецтва), творча уява (здатність до створення нових образів і уявлень, що втілюються в оригінальних, особистісно-ціннісних продуктах творчої діяльності), художня спостережливість (складова інтелектуально-світоглядного феномену людини, у якому поняття “уважність” до художнього змісту явищ та культурних фактів набуває інтелектуальної

здібності) та арт-самовираження (здатність особистості до прояву індивідуального світосприйняття (думок, переживань, вражень) засобами мистецтва в індивідуально-творчій діяльності та виявляється у втіленні мистецького задуму у практичних діях на інтегрованому уроці музики, а саме: співі, малюванні, декламуванні, інсценізації тощо). Рівні сформованості креативності підлітків схарактеризовано як високий, середній та низький.

3. Зрушення рівнів розвитку структурних компонентів креативної компетентності підлітків експериментальної групи, які були спричинені кардинальними напрямками дослідницько-експериментальної роботи, є показниками ефективності впровадження у навчально-виховний процес розробленої організаційно-методичної моделі розвитку креативності підлітків (етапи розвитку креативності підлітків та педагогічний супровід інтегрованих уроків музики).

4. Упорядковано діагностичний комплекс для вивчення динаміки розвитку креативності підлітків, психолого-діагностичні методики якого мали біфункціональне спрямування, були адаптовані до вікової категорії учнів-підлітків і проведені з урахуванням специфіки інтегрованого уроку музики. Динаміка результатів педагогічного експерименту виявила привалювання середніх та високих показників. Кількість учнів з високими показниками рівня сформованості креативної компетентності учнів ЕГ зросли до 38,4 %, тоді як у КГ цей показник досяг відповідно 25,3 %. У ході формувального етапу експерименту зменшилася кількість учнів ЕГ з низьким рівнем креативності (21,2 %).

На підставі вищевикладеного, автори стверджують, що в підлітковому віці пізнавальні процеси, які є складовими креативної компетентності, як педагогічної конотації феномену креативності, вже достатньо розвинуті і можуть самостійно підпорядковуватися свідомості підлітка та вільно використовуватися у навчально-творчій діяльності. Здійснений педагогічний експеримент довів ефективність запропонованої організаційно-методичної моделі розвитку креативності підлітків на інтегрованих уроках музики та дає підстави для рекомендації щодо її впровадження у освітній процес сучасних закладів загальної середньої освіти.

Література

1. Державні освітні стандарти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iteach.com.ua/resources/full-time-tuition/ml/vp6/>
2. Оновлені програми для основної школи освітньої галузі “Мистецтво” (2017–2018 н.р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://artmon59-new.ed-era.com/>
3. Антонова, О. С. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки [Текст]: монографія / О. С. Антонова; ред. О. А. Дубасенюк // Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 14–41.
4. Пов'якель, Н. І. Практична психологія креативності [Текст]: навч. пос. / Н. І. Пов'якель, Т. А. Розова. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 321 с.
5. Ильин, Е. П. Психология творчества, креативности, одарённости [Текст] / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2012. – 830 с.
6. Козир, А. В. Основні тенденції розвитку мистецької освіти на сучасному етапі [Текст] / А. Козир // Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. – 2016. – № 3. – С. 25–37.
7. Сегада, Н. А. Практикологічні тенденції розв'язання проблеми творчого самовираження школярів у світових музично-методичних ідеях кінця ХХ–початку ХХІ століття [Текст]: зб. наук. ст. / Н. А. Сегада // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. – 2014. – № 2 (11). – С. 142–147.
8. Сегада, Н. А. Професійний розвиток викладача музичного мистецтва: історія, методологія, теорія [Текст]: монографія / Н. А. Сегада. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 273 с.